

هدف این مطالعه بیان روایت تجربه زیسته سفر پیاده زائرانی است که زیارت را به صورت پیاده روی به مشهد مقدس انتخاب نموده‌اند. با استفاده از روش کیفی و مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با ۱۷ زائر حرم مطهر امام رضا^(ع) که تجربه پیاده روی داشتند و استفاده از تحلیل پدیدارشناسی و بهره‌مندی از شیوه تحلیل موستاکاس، ۴ مضمون اصلی پیرامون سفر زائران پیاده پدیدار شده است که شامل شکل‌گیری سفر پیاده، معناگرایی، بدن پیاده‌رو و نیت‌مندی سفر است که می‌توانند درک زائران پیاده از پدیده سفر پیاده به مشهد را به تصویر درآورند.

نتایج مطالعه بیانگر آن است که سفر به صورت پیاده روی بر اساس وجوه مادی و معنوی آن شکل می‌گیرد. در این سفر، زائران به منظور بهره‌مندی از ثواب معنوی و مقدس بودن سفر پیاده، رهسپار این سفر طولانی و مشقت‌بار شده‌اند که وجه معناگرایی زائران در سفر پیاده را نشان می‌دهد. همچنین، زائران نیت‌ها و انگیزه‌های متفاوت مادی، معنوی و اجتماعی - اقتصادی برای زیارت به صورت پیاده روی داشتند. علاوه بر این، مقدس و معنوی بودن در همه تجارب زیارتی زائران پیاده وجود داشت که این اشتراک، نشان‌دهنده پدیدار اجتماعی زیارت به صورت پیاده است. در مقابل، وجه تفریدی زیارت مربوط به جنبه‌های مادی از جمله شفا یافتن بیمار، لذت سفر پیاده، رسیدن به شغل و مسکن، پیاده‌روی بدون کفش و... است.

■ واژگان کلیدی:

پیاده‌روی، زائران پیاده، سفر مقدس، نیت‌مندی سفر، بدن پیاده‌رو

تجربه پیاده‌روی مقدس

معنای دوگانه معنوی - دنیوی در تجربه

سفر پیاده زائرین به مشهد در ایام شهادت امام رضا^(ع)

سمیه ورشوی

دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی دانشگاه فردوسی مشهد
s.varshoe@gmail.com

حسین بهروان

استاد جامعه‌شناسی دانشگاه فردوسی مشهد
behravan@um.ac.ir

غلامرضا صدیق اورعی

استادیار جامعه‌شناسی دانشگاه فردوسی مشهد
sedighourae@gmail.com

مقدمه و بیان مسئله

سفر، گردشگری، سیاحت و زیارت برای بیان مفهوم جابجایی انسان است که با مقاصد گوناگونی انجام می‌شود. سفر همواره ابزار مؤثری در یادگیری افراد برای جستجوی خود تلقی شده است. به طوری که افراد سفر را انتخاب می‌کنند و تمام فعالیت‌هایی که در سفر رخ می‌دهد به نوعی، انعکاس جهت‌گیری شده به سمت خود را به همراه دارد. در دنیای مدرن، سفرها به افراد این اجازه را می‌دهند که با استفاده از وسایل حمل و نقل برای دوری از روزانه‌های شلوغ یکنواخت، برای مدت زمانی محدود گام در دنیای ناشناخته‌ها بردارند. جان لوک معتقد است سفر نوعی آموزش محسوب می‌شود که یک فرد عادی را به عنوان شخصی قابل احترام که دارای تجارب خاصی گشته است جلوه می‌دهد. لیندستروم، نیز بیان می‌کند مسافران در سفر، تعصبات فردی را کنار می‌گذارند، احساساتشان بیدار می‌شود و اعتماد و آزادی را توسعه می‌دهند، به طوری که سفر منتهی به تجربه طبیعت، آزادی و فلسفه خود احترامی می‌شود. (ایم و جان^۱، ۲۰۱۵: ۳۳۲)

زیارت اغلب متفاوت از سفر معمولی می‌شود. رفتارهایی بروز می‌یابد که زیارت را به عنوان سفر «معطر با معنی» جلوه می‌دهد. (نورمن^۲، ۲۰۰۹: ۵۲) زیارت علت‌های مذهبی دارد، زیرا مقصد خارجی آن مکانی مقدس و مقصد درونی آن اهداف معنوی و فهم درونی زائران است. زیارت را می‌توان به عنوان یکی از قدیمی‌ترین و اغلب، اشکال اساسی تحرک جمعیتی شناخته شده برای جوامع انسانی دانست که کاربردهای سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی دارد. علاوه بر این، زیارت، یکی از پدیده‌های فرهنگی و مذهبی جوامع انسانی است که اهمیت عمده‌ای در مذاهب مهمی چون اسلام، بودایی، یهودی، هندو و مسیحی دارد. (کالینز کریئر^۳، ۲۰۱۰: ۴۴۰)

زیارت نوعی کنش معطوف به ارزش است که هدف آن دست‌یابی به رستگاری و تقرب به خداوند (بهروان، ۱۳۸۰) و به اوج رسیدن اهداف مذهبی است. (توماسی^۴، ۲۰۰۲) زیارت به عنوان یک کنش دینی، قصد کردن و ملاقات نمودن محسوب می‌شود. ملاقات با اشخاص یا دیدار از اماکنی که دارای احترام، شرافت، برتری و خارق‌العادگی باشند. زیارت را می‌توان نوعی شعائر و مناسک مهم دینی نیز محسوب کرد که در بین

---

1. Im & Jun
2. Norman
3. Collins-Kreiner
4. Tomasi

اجتماعات مختلف مذهبی بر اساس آداب معینی انجام می‌گیرد. (طریحی، ۱۳۷۵: ۳۲۰) در فرهنگ وبستر^۱ نیز آمده است سفری زیارت محسوب می‌شود که به مکانی مقدس و روحانی انجام گیرد.

به اعتقاد توماسی (۲۰۰۲)، زیارت به دست آوردن کمک الهی برای رسیدن به اهداف مذهبی است و کوهن (۱۹۹۲) نیز معتقد است زیارت از انواع دیگر سفر متمایز است و زیارت را یک حرکت به سمت مرکز می‌داند که دارای یک برنامه با کدهای سخت رفتاری است. (نقل از دیویدسون بریمبرگ^۲، ۲۰۱۳: ۵۷۴) به بیان نورمن (۲۰۰۴) تفسیر هر زائر از زیارت متناسب با عقاید و شرایط شخصی او صورت می‌گیرد و از فرهنگی به فرهنگ دیگر متفاوت است.

علاوه بر این، زیارت در متون دینی و اسلامی نیز، قصدی است که با هدف اکرام و تعظیم زیارت‌شونده و انس‌گیری با او صورت می‌پذیرد. پس زیارت در مرتبه اعلی و کامل خود، همانا اقبال قلبی، روحی، فکری، اخلاقی و عملی به زیارت‌شونده را به همراه دارد. (پورامینی، ۱۳۹۳: ۲۰-۱۹) همچنین در متون دینی، تأکید فراوانی به زیارت پیامبر (ص) و ائمه معصومین (علیهم‌السلام) شده است، به طوری که اهتمام مسلمانان را در زیارت امامان، جزئی از آیین‌های مهم مذهبی قلمداد نموده‌اند. (حر عاملی، ۱۴۰۹ هـ. ق: ج ۱۰: ۲۵۳) گونه‌ای از زیارت که به صورت پیاده‌روی انجام می‌شود، سفری مذهبی معنوی که از طریق آن، با فراگذشتن از زمان و مکان - اگرچه که طولانی باشد - آرزوها و اعتقادات متبلور و متولد می‌شود؛ زیرا آرزوها راه‌حل مشکلات زائر است و اعتقادات، باور به وجود قدرتی ناشناخته برای مشکلات حل‌ناشدنی. در این نوع از زیارت، مردم پیاده‌روی می‌کنند، آنها مشاهده‌گر و معماران محلی محسوب می‌شوند، به نظر ایم و جان (۲۰۱۵) زائران پیاده، نوعی مردم‌شناسان آماتور قلمداد می‌شوند.

زیارت پیاده، در ایران هر ساله در ایام پایانی ماه صفر - شهادت امام رضا (ع) - از سوی زائران بی‌شماری انجام می‌گیرد که طبق آمار ارائه‌شده در سال ۱۳۹۴ حدود ۱۵۰ هزار نفر^۳ برآورد شده‌اند. این نوع از زیارت نیز نوعی از مناسک محسوب می‌شود که دارای ریشه‌هایی اجتماعی است. علاوه بر این، زیارت پیاده، اغلب به صورت دسته‌جمعی صورت می‌گیرد که افراد شرکت‌کننده به جایی یا مکانی به صورت پیاده سفر می‌کنند که مظهر

1. <http://www.merriam-webster.com/dictionary/pilgrimage>

2. Davidsson Bremborg

3. <http://press.jamejamonline.ir/newspreview/1325692368577790230>

امری آرمانی و متعالی است. در این سفرها، اهداف مذهبی به اوج می‌رسد و افراد منتظر کمک الهی هستند.

تحقیقات و نظریات متعدد دینی وجود دارد که کارکرد عمده دین را، انسجام‌بخشی، التیام‌بخشی و تخلیه عاطفی از طریق انجام مناسک می‌دانند. (همیلتون، ۱۳۸۷) از این دیدگاه، در زیارت پیاده، که نوعی مناسک مذهبی تلقی می‌شود در بعد روانی، آرامش قلبی و تجلی امیدها و آرزوها... را به‌دنبال دارد و از سوی دیگر، به‌عنوان مناسکی اجتماعی، با تقویت دین‌پروری، انسجام و همبستگی اجتماعی را به‌دنبال دارد. زیرا افراد با شرکت در مناسک زیارتی و انجام دادن اعمال، آداب و رسوم، دارای روحیه‌ای جمعی در جهت انسجام و همبستگی خواهند شد. از سوی دیگر، زائران پیاده، با دیدگاه‌ها، انگیزه‌ها و عقاید مختلفی گام در این مسیر سخت، طاقت‌فرسا و طولانی می‌گذارند که تاکنون مورد شناسایی قرار نگرفته است. تداوم این مناسک اجتماعی در گرو فهم و آگاهی از تجارب زیسته زائران از سفر پیاده است. در این مقاله، تجربه زیسته سفر پیاده زائران در ارتباط با نحوه شکل‌گیری این سفر، معناهایی که از این سفر پیاده برای آنها حاصل می‌شود و همچنین نیات و انگیزه‌های آنان، مورد توجه قرار گرفته است. با توجه به آنچه بیان شد، مقاله حاضر درصدد پاسخگویی به سؤالات ذیل است:

- سفر پیاده زائران امام رضا^(ع) چگونه شکل گرفته است؟

- پیاده‌روی زائران به سمت مشهد در ایام شهادت امام رضا^(ع) چه معنایی دارد؟

- نیات و انگیزه‌های زائران از پیاده‌روی به سمت حرم امام رضا^(ع) چیست؟

پیشینه تحقیقات تجربی

زمینه‌های مختلف مرتبط با زائران، موضوع تحقیقات تجربی با رویکردهای متنوعی بوده است. علی‌رغم تحقیقات داخلی متعددی که در زمینه گردشگری و زائران صورت پذیرفته است، لیکن بررسی تجربه زیسته زائران از سفر پیاده به شهر مشهد در ایام شهادت امام رضا^(ع)، مورد غفلت بسیاری از محققان قرار گرفته است. به‌طوری‌که مرور تحقیقات در باب زیارت نشان داد محققان بیشتر به نیازسنجی‌های اجتماعی، فرهنگی و تفریحی زائرین (بهروان، ۱۳۸۰ و شرفی، ۱۳۸۸) یا سایر مواردی چون خرید سوغات (نودهی و دیگران، ۱۳۹۳) و مفهوم‌سازی زیارت (تقی‌زاده‌داوری، ۱۳۸۰) پرداخته‌اند. علاوه بر این، پیاده‌روی و پیاده آمدن زائران مورد غفلت محققان قرار گرفته است که در

بررسی‌های خود، صرفاً به زائرنی پرداخته‌اند که با وسایل نقلیه به مشهد سفر می‌کنند. از سوی دیگر، تحقیقات انجام‌شده اغلب با رویکرد کمی و روش پیمایش نگاشته شده‌اند و کمتر از روش‌شناسی کیفی و روش پدیدارشناسی بهره‌مند گشته‌اند. در این زمینه، یکی از پژوهش‌ها به پدیدارشناسی تجربی زیارت امام رضا^(ع) و بررسی معنا و مفهوم زیارت از دیدگاه زائران پرداخته است. (مکری‌زاده، ۱۳۸۹) در این تحقیق زیارت در دو بعد عینی و ذهنی در نظر گرفته شده است. نتایج تحلیلی برای زیارت، ۴ مقوله اصلی شامل مقوله عاطفی، خواستن، آداب‌مندی و توجیه‌مندی نزد زائر را شناسایی نموده است. محقق در نتیجه تحقیق بیان می‌کند همه زائران در داشتن خواسته و رعایت حداقلی از آداب، مشترک‌اند. ضمن اینکه در نگاه همه آنان، ویژگی‌هایی وجود دارد که امام رضا^(ع) را شایسته زیارت می‌کرد. همچنین بیشترین تفاوت بین زائران نیز در رعایت آداب و نحوه انجام زیارت بود.

علاوه بر این، نمونه مورد بررسی در تحقیقات مرورشده، شامل زائرنی است که در طول سال و در فصول مختلف به‌خصوص بهار و تابستان به مشهد وارد می‌شوند و بررسی زائرنی که در ایام شهادت امام رضا^(ع) به‌صورت پیاده سفر می‌کنند، مورد غفلت قرار گرفته است. (فروغ‌زاده و رضوی‌زاده، ۱۳۹۱) انجام مصاحبه‌های عمیق و روایت سفر از دید مشارکت‌کنندگان نیز مورد کنکاش قرار نگرفته است؛ که این موضوع نشان‌دهنده غالب بودن رویکرد کمی در مقوله زیارت است.

برخلاف آنچه در مورد تحقیقات داخلی گفته شد، تحقیقات خارجی از این امر مستثنی هستند، به‌طوری‌که تحقیقات متعددی سفر پیاده زائران را (سلاوین^۱، ۲۰۰۳؛ سیپ^۲، ۲۰۰۷، ۲۰۱۴؛ هاریگان^۳، ۲۰۱۰؛ دیویدسون بریمورگ، ۲۰۱۳ و ایم و جان، ۲۰۱۵) از ابعاد گوناگونی چون هویت، یادگیری سفر، تجربه سفر پیاده، تفاوت‌های زائر و توریست، تجارب معنوی از سفر پیاده و...، مورد بررسی قرار داده‌اند.

به‌نظر سیپ (۲۰۰۷)، زائران، بازدید از کامینو دِ سانتیاگو^۴ را به‌عنوان یک گردشگر شروع می‌کنند و به‌عنوان یک زائر به اتمام می‌رسانند. از نظر مشارکت‌کنندگان زیارت با این معانی تعبیر شده است: زیارت با پای پیاده، شروع از خانه، پیاده‌روی، دوری از

1. Slavin
2. Sepp
3. Harigan

۴. Camino de Santiago: از زیارتگاه‌های مسیحیان در شبه‌جزیره ایبریا در اسپانیا است.

تکنولوژی‌های مدرن شبیه تلفن و موبایل. سیپ معتقد است تحرکات زیارت شامل نیت‌های مذهبی و غیرمذهبی است. انگیزه‌های زائران نیز شامل نذر، پیمان، تعهد، تشکر از خدا، دعا برای سلامتی افراد، جستجوی خدا و خود، توجه به همراهان و دادن صدقه به دیگران است.

سلاوین (۲۰۰۳) عمل پیاده‌روی را به‌عنوان اساسی برای تفسیر مجدد زائران از خود و تفسیر مجددی می‌داند که از فضا و مکان دارند. وی برای نشان دادن تجربه و معنای زیارت و آنچه زائران تجربه درونی سفر می‌نامند، بدن را به‌عنوان توصیفی جامعی و فرهنگی قلمداد نموده است. بدن پیاده یک بدن فرهنگی است و عناصر اجتماعی و مذهب نیز متأثر از مسیری است که بدن به‌صورت پیاده طی طریق می‌کند. به‌عبارتی تجسم‌گرایی از طریق پیاده‌روی محقق می‌شود.

هارینگان (۲۰۱۰) نیز زیارت را به‌صورت مکان‌مند و پیاده‌روی مورد توجه قرار می‌دهد. هاریگان، تجربه زائران در طول مسیر، احساسات‌شان از این تجربه و پاسخ آنها در یک متن وسیع‌تر و تمرکز بر روی تغییرات و پویایی‌های روانی را در سه چارچوب نشان می‌دهد. در چارچوب نخست، عناصر ترکیب‌کننده از افراد در سفرشان منعکس می‌شود. استفاده از این چارچوب پاسخی به نمادهای تجربه زائران از سفر در زمان و مکان است. در چارچوب دوم، تمرکز بر تجارب واقعی زائران از کامینو است. محقق در چارچوب سوم، مقدس بودن زائران را نشان می‌دهد که این مسیر برای زائران راه‌های جدید زندگی را نشان می‌دهد.

تحقیقات فوق اغلب با رویکرد پدیدارشناسی و انجام مصاحبه‌های عمیق و پیاده‌روی در طول مسیر زیارت بوده است. همان‌طور که بیان شد محققان به بررسی ابعاد گوناگون سفر پیاده پرداخته‌اند، اما آنچه مورد غفلت قرار گرفته، چگونگی شکل‌گیری سفر پیاده و نیت‌مندی‌های زائران از سفر پیاده است.

چارچوب مفهومی

زیارت یکی از شعائر و مناسک مهم دینی است که در بین اجتماعات مختلف مذهبی براساس آداب معینی انجام می‌گیرد و اهمیت آن نیز بر حسب مفاد و معنای درون دینی آن تعیین می‌شود. زیارت در لغت عبارت از تمایل و میل کردن است، خواه از دور باشد یا از نزدیک و خواه با گرایش قلبی و قصد همراه باشد یا نه، اعم از اینکه با اکرام و تعظیم

زیارت شوند همراه باشد یا نه. (طریحی، ۱۳۷۵: ۳۲۰) می‌توان گفت زیارت اکثراً برای انجام یک کردار یا فریضه دینی و رفتن به اماکن مذهبی انجام می‌گیرد، اماکنی که برای پیروان آن دین مقدس به‌شمار می‌آیند. (تقی‌زاده داوری، ۱۳۸۰: ۲۸۹) از وجهی دیگر، زیارت به‌عنوان سفری مشخص می‌شود که فردی با هدف و معنی خاصی به‌سمت یک هدف یا بیان ایده‌آل به‌سمت یک مکان حرکت می‌کند. (نورمن، ۲۰۰۹: ۵۳) بر این اساس، زیارت در اصل، به‌معنای قصد کردن و ملاقات نمودن است. از طرفی زیارت ملاقات با اشخاص و دیدار از اماکنی است که از نظر زیارت‌کنندگان دارای احترام، شرافت، برتری و خارق‌العادگی می‌باشند (تقی‌زاده داوری، ۱۳۸۰: ۲۹۱) و سفری طولانی است که هدفش معنوی است. پرستون نیز معتقد است ریشه جریان اجتماعی زیارت را باید در مدارک معتبر مذهبی جستجو نماییم. در این خصوص، مورینیس نیز زیارت را به‌عنوان جایی که افراد بی‌شماری بدانجا سفر می‌کنند و مظهر امر آرمانی و متعالی است، تعریف می‌کند. (نورمن، ۲۰۰۴: ۶) گیرتز نیز معتقد است نمادهای دینی مانند اشیاء و مکان‌های مقدس، اعمال مناسکی و سرگذشت‌های قدیسین، نمادهای ماکرو سمبلیک‌اند و به فرد در تفسیر معنای زندگی‌اش کمک می‌کند. (شجاعی‌زند، ۱۳۸۰: ۶۸) توماسی نیز از زیارت به‌عنوان سفری نام برده است که به قصد اهداف مذهبی به اوج می‌رسد و در ملاقات با مکانی به‌منظور کمک الهی صورت می‌گیرد. (دیویدسون برومبرگ، ۲۰۱۳) اید و سالنو (۱۹۹۱)، نیز معتقدند زائران به‌طور فعالی به مباحثه معانی در میان خودشان و نیز با ساختار اجتماعی وسیع‌تر می‌پردازند. (سلاوین، ۲۰۰۳: ۳)

براساس آنچه بیان شد، زیارت را می‌توان سفری معنوی دانست که با نیت و گرایش قلبی مشخص می‌شود، دارای هدف مشخصی است که به‌سمت یک مکان صورت می‌گیرد، که در این مکان خاصیت خارق‌العادگی، شرافت و برتری نهفته است. در ادامه به بیان نظریاتی خواهیم پرداخت که علاوه بر روشن نمودن مسیر تحقیق، حساسیت نظری را برای محقق ایجاد می‌کند.

نظریات پدیدارشناسانه دین تمرکز بر تجربه دینی و احساسات و عواطف افراد دارند و دین را نیرویی تلقی می‌کنند که خودتولیدگر و خلاق است. به‌طوری‌که اتو معتقد است تجربه دینی از سنخ احساسات، احوال و عواطف است. اگر ابعاد وجود انسان‌ها را در سه حوزه متمایز عقل، اراده و احساس قرار دهیم، تجربه دینی از نگاه اتو متعلق به حوزه سوم است. آنچه اتو آن را تجربه مینوی می‌نامد حالتی نفسانی است که کاملاً منحصر به‌فرد

بوده، به هیچ حالت دیگری نمی‌توان آن را تحویل برد. (شیروانی، ۱۳۸۱: ۹۱) مطابق با اتو، الیاده نیز دین را مرتبط با تجربه امر قدسی تلقی می‌کند. الیاده معتقد است قدسی و دنیوی بیانگر «دو وجه از بودن در جهان است» و دین همواره شامل تلاش انسان دین‌ورز برای فرارفتن از جهان غیرقدسی یا دنیوی نسبی و تاریخی - زمانی به مدد تجربه کردن جهان فراانسانی از ارزش‌های متعالی است. (الیاده، ۱۳۹۰: ۲۲۱)

از دیدگاه کارکردگرایی، دین، انسجام‌بخش است و پیوندهای فرد به جامعه را محکم می‌کند و پاسخی برای مسائل فراهم می‌کند و ایجاد امنیت و هویت شخصی را برای افراد به‌دنبال دارد. تأکید دورکیم بر کارکرد دین به‌عنوان وحدت‌بخش است و معتقد است دین به‌طور مداوم جمع را می‌سازد و بازسازی می‌کند و این کار را با محکم کردن پیوندهایی که فرد را به جامعه متصل می‌کند انجام می‌دهد. (جلالی‌مقدم، ۱۳۷۹)

در دیدگاه معناگرایی، دین نیرویی وحدت‌بخش و معنابخش است که تفسیر معنای زندگی را قابل لمس و ارتباط با جهان را فراهم می‌سازد. به‌طوری‌که وبر معتقد است دین به‌مثابه یک نیروی وحدت‌آفرین، اعضای یک گروه خانوادگی، کلان یا قبیله را با یکدیگر متحد می‌سازد. دین را به‌عنوان ملجایی برای بشر معرفی می‌کند که قادر است به حیات معنا و به زندگی جهت دهد. (موریس، ۱۳۷۹ و شجاعی‌زند، ۱۳۸۰) وبر معتقد است اشکال «ابتدایی» دین بیشتر بر علائق مادی و این جهانی همچون سلامت، نزول باران و خوشبختی متمرکز هستند، زیرا «رفتار و تفکر مذهبی یا جادویی تافته‌ای جداافتاده از سلسله رفتارهای هدفمند روزمره نیست، خصوصاً با توجه به اینکه، اهداف مورد نظر حتی در کنش‌های دینی و جادویی، عمدتاً اقتصادی است». (موریس، ۱۳۷۹) از نظر وبر، دین خصلت به‌ظاهر خودسرانه و غیرمنصفانه جهان را معنادار و سامانمند جلوه می‌دهد و در یک کلام، کارکرد دین توجیه الهی بدبختی و خوشبختی است. (شجاعی‌زند، ۱۳۸۰: ۵۷) واخ نیز معتقد است نه تنها افراد و مردمان از لحاظ کم و کیف تجربه دینی‌شان با هم تفاوت دارند، بلکه از لحاظ توانایی بیان آن نیز متفاوت‌اند. (جلالی‌مقدم، ۱۳۷۹: ۲۰۹-۲۰۶)

در بعد عاطفه‌گرایی نیز به کارکرد تخلیه روانی دین اشاره شده است، به‌طوری‌که مالی‌نوفسکی معتقد است درگیری اجتماع گسترده‌تر در مناسک مذهبی به مناسک نیرو می‌بخشد و تأثیر آن را در مبارزه با عواطف مخرب تقویت می‌کند. مراسم و تحریک همگانی از طریق سرایت ایمان، شأن وفاق همگانی و ابهت رفتار دسته‌جمعی، تأثیرش

را می‌گذارد. (همیلتون، ۱۳۸۷)

در دیدگاه انتخاب عقلانی نیز تأکید بر پناهگاه بودن دین در برابر انواع ترس‌های مادی و روحی است، به طوری که انتخاب عقلانی دین براساس پاداش‌های مطلوب است. هکتر در این زمینه معتقد است انسان‌ها در طول زندگی خود در معرض انواع تهدیدها و ترس‌های مادی و روحی هستند و بنابراین دین ملجأ و پناهگاهی مناسب برای آنها به‌شمار می‌رود. (مقدس و اسلام، ۱۳۸۵: ۱۹۸) استارک نیز معتقد است بعضی از پاداش‌های مطلوب، محدود و حتی نایاب‌اند. دین ارائه‌دهنده بدیل‌های عام برای همه پاداش‌های نایاب یا کمیابی است که در دسترس همگان نیست یا اگر هم باشد تمام‌شدنی است. (همیلتون، ۱۳۸۷)

در نهایت از دیدگاه نظریه‌پردازانی که زیارت را مورد بررسی قرار داده‌اند بنا بر دیدگاه ترنر^۱ می‌توان زیارت را پدیده‌ای آستانه‌ای و به‌عنوان یک فرایند مناسکی مطرح نمود. زیارت از دیدگاه ترنر، تولید هویت‌های آستانه‌ای می‌کند. زیارت فضایی از مرزهای اجتماعی در میان زائران ایجاد می‌کند که این فضای اجتماع معنوی است. در هویت‌های آستانه‌ای، زائران از محل زندگی عادی خود حرکت می‌کنند و گام در مسیر زیارت می‌نهند. (سلاوین، ۲۰۰۳: ۳ و هاریگان، ۲۰۱۰) مورینیس (۱۹۹۲)، زیارت را جستجوی معنا برای یک هدف پنهان می‌داند. او معتقد است زیارت تولد آرزوها و اعتقادات است. به طوری که معتقد است، آرزوها راه‌حلی از میان تمام انواع راه‌حل‌های انسان برای حل مشکلات است و اعتقادات یعنی اینکه وراء جهان شناخته‌شده، قدرتی وجود دارد که می‌تواند مشکلات حل‌نشده و درمان‌ناپذیر را برطرف کند، می‌توان گفت اعتقادات، محرک‌ها و اشکال زیارت از فرهنگی به فرهنگ دیگر متفاوت است. به‌علاوه، تفسیر هر زائری از زیارت متناسب با عقاید و شرایط شخصی او صورت می‌گیرد. (نورمن، ۲۰۰۴: ۶)

روش تحقیق

تجربه سفر زائرین پیاده در ایام شهادت امام رضا^(ع)، با بهره‌مندی از روش‌شناسی کیفی و با روش پدیدارشناسی توصیفی به‌منظور فهم عمیق نیت‌مندی زائران پیاده انجام شده است. پدیدارشناسی، مطالعه پدیده‌ها به‌عنوان امری تجربه‌شده است. (ریچر و رایبسون^۲،

1. Turner

2. Racher & Robinson

۲۰۰۲: ۴۷۰؛ گنورگی، ۱۹۸۹ و (۱۹۹۷^۱ و مانن^۲، ۲۰۰۷) برای این منظور به سراغ زائرین پیاده‌ای رفته‌ایم تا تجربه آنها را از سفر پیاده به شهر مشهد در ایام دهه آخر ماه صفر جویا شویم. پاتون (۲۰۰۲)، معتقد است در تمرکز بر پرس‌وجوهای پدیدارشناسی باید این اصل مدنظر قرار گیرد که چرا دانستن آنچه مردم تجربه می‌کنند مهم است و چگونه آنها جهانشان را تفسیر می‌کنند؟. (نقل از کاکولو^۳ و همکاران، ۲۰۰۹)

برای بررسی تجربه زیسته زائران از سفر پیاده از دستورالعمل اسپرس^۴ (۲۰۰۴)، استفاده شده است. تعریف سؤال تحقیق؛ هدایت پیش مطالعه؛ انتخاب یک نظریه و استفاده از آن به عنوان یک منبع؛ مطالعه ساخت نظم اولیه^۵ (و در پرانتز گذاشتن تئوری‌ها)؛ ایجاد نظم ثانویه^۶ ساخت‌ها؛ کنترل اثرات نیت‌مندی نشده؛ و گزارش شواهد برای منابع علمی و میدان تجربی مطالعه.

بعد از طرح پرسش‌ها و قبل از ورود به میدان، با مردم در میدان [زائران پیاده] تعاملاتی ایجاد شد و متن‌های علمی و غیرعلمی مورد مطالعه قرار گرفت. همچنین در این مرحله، برخی مصاحبه‌های کوتاه اکتشافی^۷ و مشاهده‌های مشارکتی انجام شد. برای گردآوری اطلاعاتی که به آشکارسازی ساخت نظم اولیه زائران پیاده منجر شود، از مواد تجربی استفاده شد. برای مثال، نظریات و پنداشت‌های گذشته محقق در پرانتز گذاشته شد. علاوه بر این، با استفاده از نمونه‌گیری هدفمند، مشارکت‌کنندگان در تحقیق انتخاب شدند. تمرکز بر زائران پیاده‌ای قرار گرفت که سفر پیاده در ایام شهادت امام رضا^(ع) به مشهد در سال ۱۳۹۴ داشته‌اند. سفرهایی که از شهر محل سکونت به قصد سفر پیاده تا مشهد انجام شده است. بنابراین انتخاب نمونه متکی بر قضاوت و هدف تحقیق است و به آنهایی رجوع شد که تجربه‌ای مرتبط با پدیده مورد بررسی تحقیقی که در حال انجام است دارند. (گرینوالد^۸، ۲۰۰۴: ۸)

تعیین تعداد مشارکت‌کنندگان براساس قاعده اشباع تجربه زیسته صورت گرفت. طبق قاعده اشباع، محقق، تکرار یا تأیید داده‌های جمع‌آوری شده قبلی را مشاهده می‌کند و

1. <https://ujdigispace.uj.ac.za/bitstream/handle/10210/902/8.pdf?sequence=8>

2. Manen

3. Kakulu

4. Aspens

5. First-Order

6. Second-Order

۷. مصاحبه اکتشافی در مبدأ سفر با زائران پیاده صورت گرفت.

8. Groenewald

بر همین اساس، مصاحبه با زائران پیاده به اتمام می‌رسد. بر این اساس، با تعداد ۱۷ نفر از زائران پیاده زن و مرد، با حداکثر نوسان از لحاظ تجربه زیسته سفر زیارتی پیاده مصاحبه‌هایی صورت گرفت. مصاحبه‌ها به صورت چهره به چهره در مکان‌های اسکان و در حین پیاده‌روی انجام شد. از مصاحبه نیمه‌ساخت یافته به دلیل اینکه مشارکت کنندگان تمام داستان‌شان را ذکر نمایند و از سوی دیگر، به شفاف‌تر شدن سؤالات اصلی تحقیق کمک می‌نمود، استفاده شد. این سؤالات ضمنی برای بیان روایت تجربه زائر از جزئیات سفر پیاده و هدایت زائر پیاده برای روشن شدن سؤالات اصلی بود و از طرح مصاحبه دونیش^۱ (۲۰۰۲)، علاوه بر این در طول مصاحبه، از مشاهده و نکات میدانی که داده‌های ثانوی قوی به‌منظور یادآوری داده‌های جمع‌آوری شده هستند نیز استفاده شد. (گرینوالد، ۲۰۰۴: ۱۵)

۱۴۳

برای تحلیل داده‌های پیاده‌شده به متن، از روش تحلیل موس‌تاکاس (۱۹۹۴)، استفاده شده است. (محمدپور، ۱۳۸۹: ۲۸۰-۲۷۹ و کرسول^۲، ۱۹۹۸: ۶۱) علاوه بر این، برای قابلیت اعتماد یافته‌های حاصل از مصاحبه‌ها، اقداماتی از جمله موارد ذیل انجام گرفت: استفاده از مصاحبه‌کنندگان خبره و کارآمد که پیش‌فرض‌های خود را در پرانتز گذاشتند و از دیدگاه زائر پیاده، مصاحبه‌ها را انجام دادند. علاوه بر این، محققین، در حین پیاده کردن مصاحبه‌ها به متن و همچنین در طول رونویسی مصاحبه‌ها، پیش‌فرض‌ها و پنداشته‌های خود را در پرانتز قرار دادند و در این کار نهایت صداقت را به کار برده‌اند. همچنین، تأکید بر ماهیت گفتگویی تحقیق انجام شد، به طوری که با انجام مصاحبه‌های دقیق و طولانی مدت با زائران پیاده و درگیر نمودن زائران پیاده در اظهار تجربه سفر پیاده این امر محقق گردید. تدابیر دیگری مانند حداکثر نوسان در انتخاب زائران پیاده و استفاده از نظرات جمعی تیم تحقیق برای خوانش و بازخوانی متن و استخراج واحدهای معنایی و بهره‌گیری از نظرات تأییدی افراد خارج از مطالعه که آشنا با روش پدیدارشناسی و پدیدارشناسی دین بوده‌اند، نیز به کار برده شد. برای ایجاد نظم ثانویه ساخت‌ها، مفهوم‌سازی تجربه سفر پیاده بر پایه تجربه سفر زائران پیاده صورت گرفت و ویژگی‌های تعمیمی و تفریدی آنها بیان شد.

1. Devenish
2. Creswell

یافته‌ها

در این تحقیق با ۱۷ نفر از زائران پیاده مصاحبه شد که ۶ نفر از آنان زن و ۱۱ نفر مرد بودند. ۹ نفر از مشارکت‌کنندگان از شهر و ۸ نفر از روستا به این سفر پیاده آمده بودند. ۱۵ نفر ساکن استان خراسان رضوی و ۲ نفر از خارج استان بودند. وضعیت فعالیت زائران پیاده نیز شامل ۵ نفر خانه‌دار، ۳ نفر کشاورز، ۲ نفر صاحب مشاغل آزاد (آتلیه، کارگاه سنگ) و ۷ نفر نیز دارای شغل‌های دولتی (معلم، کارمند، سپاهی) بودند. تحصیلات زائرین پیاده نیز شامل ۱ نفر بی‌سواد، ۴ نفر ابتدایی، ۷ نفر دیپلم، ۳ نفر لیسانس و ۲ نفر فوق‌لیسانس بود.

از تجزیه و تحلیل مصاحبه‌های به‌دست آمده در این پژوهش براساس روش موستاکاس، ۴ مضمون (تم) اصلی پیرامون سفر زائران پیاده به مشهد پدیدار شده است که می‌توانند درک زائران پیاده از پدیده سفر پیاده را به تصویر درآورند. این مضامین عبارت‌اند از: «شکل‌گیری سفر پیاده، معناگرایی، بدن پیاده‌رو و نیت‌مندی سفر».

۱۴۴

۱. شکل‌گیری سفر پیاده

نحوه شکل‌گیری سفر زائران پیاده، اغلب براساس شواهد و مثال‌های معنوی و مادی بوده است که زائران در زندگی‌شان تجربه کرده‌اند و یا از نزدیک شاهد آن بوده‌اند.

جدول ۱: شکل‌گیری سفر پیاده

مضمون اصلی	موضوعات معنایی	واحد‌های معنایی
شکل‌گیری سفر پیاده	معنوی	تمرینی برای سفر پیاده به کربلا، جایگزین سفر کربلا، دلتنگی و دوری از حرم
	مادی	شفا یافتن بیمار، برآورده شدن نذر، شنیدن لذت سفر پیاده

نحوه شکل‌گیری سفر پیاده زائران پیاده، اغلب بر اساس برآورده شدن نذر، نرفتن به سفر کربلا و جایگزین شدن سفر مشهد، تمرینی برای پیاده‌روی سفر کربلا و... بوده است. کاروان اغلب زائران در روستا یا شهرشان بوده است که ثبت‌نام یا به‌صورت اینترنتی بوده است یا افراد دیگری برای آنها ثبت‌نام کرده‌اند. آنچه مشخص است غالب بودن دو وجه مادی و معنوی در شکل‌گیری سفر پیاده است.

- وجه مادی شکل‌گیری سفر پیاده

نحوه شکل‌گیری سفر پیاده برخی از زائران، مادی بوده است. به طوری که تحلیل مصاحبه‌ها نشان می‌دهد «شفا یافتن بیمار/ بیماری»، از دلایلی می‌شود که زائران پیاده گام در این راه پرمشقت می‌نهند، زیرا اثراتش را در زندگی خود دیده‌اند و شاهد برتری و خارق‌العادگی مقصود خود نیز بوده‌اند. به طوری که سه مشارکت‌کننده به شفا یافتن بیماری اشاره می‌کنند (قابل ذکر است برخی مشارکت‌کنندگان، خود تجربه شفا یافتن بیماری به دلیل توسل به امام رضا^(ع) را داشته‌اند و برخی به دلیل شفا یافتن بیماری خود یا آشنایان به سفر پیاده آمده‌اند):

«سه سال پیش که همسر مریض بود، آوردمش مشهد و تمام دکترا رو رفتیم خوب نشد. آوردمش پشت پنجره فولاد امام رضا^(ع) دخیلش کردم. اون موقع دخترم پا به ماه بود و گفت بابا نخعی که بستید به گردنش باز شد. بعد دو تا زن اومدند و گفتند نخعی که بستید شل بوده و باز شده. من دوباره رفتم و نخ رو بستم و تا سه شب نخ باز نشد و من رفتم منزل اقوام. بعد از سه روز، همون ساعت ۳ بعد از ظهر نخ باز شده بود، شب اومد و حالش خوب شده بود» (آقا، تربت‌حیدریه)

از دیگر جنبه‌های مادی شکل‌گیری سفر، «ندری داشتن» است؛ که به منظور برآورده شدن حاجاتشان، نذر پیاده‌روی به حرم امام رضا^(ع) را داشته‌اند.

به طوری که آقای مصاحبه‌شونده، به دلیل برآورده شدن از دواج با همسر دلخواه، پیاده به حرم امام رضا^(ع)، مشرف شده بودند:

«خودم پارسال نذر کردم که انشالله اگه سال دیگه قسمت بشه که کاروان بخواد پیاده بیاد، زن بگیرم. اونی که دلم می‌خواد بگیرم و با خانومم پیاده بیام، که شکر خدا قبول شد» (آقا، سبزواری)

شنیدن لذت‌های سفر پیاده از آشنایان و دوستان، از دیگر وجوه مادی این سفر پیاده است. خانمی در مصاحبه‌هایش بیان می‌کند به دلایل تعاریفی که دیگران از این سفر پیاده داشته‌اند، سفر پیاده‌اش شکل می‌گیرد:

«بچه‌های آبجیم یه سال آمدن این سفر، بعد ما دگه خودمان آمدیم. آمدن تعریف کردن اینجوریه، خوبه، خوشه، چکاره، ما هم دگه به عشق امام رضا^(ع) گفتم تا وقتی زنده باشم امام رضا^(ع) مارو بطلبه بیایم» (خانم، نیشابور، شماره ۱)

- وجه معنوی شکل‌گیری سفر پیاده

از دیگر وجوه شکل‌گیری سفر پیاده زائران، معنوی بودن آن است. تحلیل مصاحبه‌ها نشان می‌دهد دل‌تنگی و دوری از حرم امام رضا^(ع)، وجوه معنوی شکل‌گیری سفر پیاده امام رضا^(ع) است:

«خیلی دلم برای امام رضا^(ع) تنگ شده بود. تقریباً ۱۰ سالی هست نیومدم مشهد. با خودم گفتم اگه آقا بطلبه امسال حتماً میام. آخه امام رضا تو زندگی خیلی کم‌کمون کرده، یک‌جایی به بن‌بست می‌خوردیم یک‌جوری راه رو برامون باز می‌کرد و اینقدر آسون می‌کرد که دلم می‌گرفت و دوست داشتم گریه کنم. قشنگ احساس می‌کردم» (خانم، خرمشهر)

«ناکام ماندن از سفر پیاده به کربلا»، از دیگر وجوه معنوی شکل‌گیری سفر پیاده زائران بوده است:

«من اول خواستم زوار امام حسین^(ع) باشم پیاده برم اربعین، تموم کارامو، وسایلامو پول سفرمو و ویزامو همه رو آماده کرده بودم. دو روز به رفتن نارضایتی مادر بود و چند تا مسئله دیگر از جمله بیماری‌ام درگیرش شدم که نتونستم برم. اومدم گفتم برم پیاده‌روی امام رضا. ...یه‌جوری با خودم فکر می‌کردم که باید زیارت امام رضا^(ع) هر جور شده برم» (خانم، تربت حیدریه)

بنابراین آنچه در بیانات زائران پیاده مشهود است این است که مبدأ شکل‌گیری این سفر، دو وجه مادی و معنوی است. به‌گونه‌ای که از یک‌سو، شفا یافتن بیمار، نذری داشتن و شنیدن لذت‌های سفر پیاده است که آنها را به‌سمت و سوی سفر پیاده سوق می‌دهد که این موارد شکل‌گیری سفر را از جنس مادی و این دنیایی می‌سازد که بیشتر معطوف به خود فرد است و نتیجه آن نیز به خود افراد بازمی‌گردد. از سوی دیگر، در بعد معنوی، منشأ شکل‌گیری سفر، به گفته زائران پیاده، دوری از امام رضا^(ع) و جایگزینی این سفر در عوض سفر کربلا است. بر این اساس، در گفته‌های زائران نیز مجموعه‌ای به‌هم پیوسته از وجوه مادی و معنوی شکل‌گیری سفر پیاده آشکار می‌شود.

۲. نیت‌مندی سفر

در مضمون اصلی نیت‌مندی سفر، ۳ موضوع معنایی «نیت‌های مادی، نیت‌های اجتماعی - اقتصادی و نیت‌های معنوی» استخراج گردید.

جدول ۲: نیت‌مندی سفر

مضمون اصلی	موضوعات معنایی	واحد‌های معنایی
نیت‌مندی سفر پیاده	نیت‌های مادی	سلامتی جسمانی، بچه‌دار شدن، شفا یافتن بیمار
	نیت‌های اجتماعی - اقتصادی	مشکلات مالی و مسکن، داشتن آرامش در زندگی، مهاجرت از روستا، داشتن همسر و فرزندان صالح و سالم، ازدواج کردن، تحصیلات عالی، داشتن شغل و ماشین، رسیدن به عشق
	نیت‌های معنوی	شفاعت امام رضا ^(ع) ، توفیق زیارت به مشهد امسال و سال‌های آینده، سفر به عتبات عالیات و مکه، عشق به امام رضا ^(ع) ، پیروزی اسلام/ سلامتی رهبر، افزایش ایمان و معنویات، هدایت به راه راست، زنده نگه‌داشتن راه امامان/ رواج دین، امر به معروف و نهی از منکر، محشور شدن با شهدا، عاقبت‌به‌خیر شدن، فرج امام زمان ^(عج)

– نیت‌های مادی

منظور از نیت‌های مادی، تجربه برآورده شدن یا محقق شدن آرزوهای این جهانی است. زائران پیاده، داشتن «سلامتی جسم و جان» را در مسیر این پیاده‌روی‌ها از امام رضا^(ع) خواستار بوده‌اند: «یک دختر دارم نرگس دوساله، برای اون هم و خانواده خودم سلامتی شون. خانومم و خانواده پدرخانومم که الان زنگ زدن و بهم التماس دعا گفتن فقط سلامتی و عافیت و تندرستی» (آقا نیشابور، شماره ۲)

شفاعت از امام رضا^(ع) به منظور «بچه‌دار شدن» نیز یکی دیگر از نیت‌های زائران پیاده است به طوری که خانم زائری بیان می‌کند:

«یکی از آشناها مون هشت سال خونه‌دار بوده، پای همین سفره صلوات نذر کرد خدا بهش اولاد بده، امسال داده، اونم پابره‌نه باهامون اومد. خیلی‌ها برا اولاد میان» (خانم، شیروان)

«شفا یافتن بیمار» از جانب امام رضا^(ع)، یکی از نیت‌هایی است که زائران در سفرهای پیاده خود از امام رضا^(ع) می‌طلبند. همچنین بنا به گفته زائران پیاده، بسیاری از بیماران زائران پیاده به واسطه همین سفر پیاده و شفاعت امام رضا^(ع) شفا یافته‌اند. به طوری که خانم زائری می‌گوید:

«راستش ما یک مریضی داشتیم و خواستیم که خدا شفانش بده. ۱۳ ساله و دوتا کلیه‌اش خاموش شد. بعد مامانش اینا مریض و نتونستن بیان و من به نیابت از اونا اومدم» (خانم، سرخس، شماره ۲)

– نیت‌های اجتماعی – اقتصادی

منظور از نیت‌های اجتماعی اقتصادی، تجربه برآورده شدن یا محقق شدن آرزوهای اجتماعی و اقتصادی این جهانی است. یعنی نیت‌هایی است که جنس آنها اقتصادی و اجتماعی است.

زائران برطرف شدن «مشکلات مالی و مسکن» را از نیت‌هایی عنوان کرده‌اند که از امام رضا^(ع) طلبیده‌اند. به طوری که دو زائر آقا در مورد برطرف شدن مشکلات مالی و مسکن گفته‌اند:

«خانومم نذر کرده که سریع‌تر یک خونه بسازیم» (آقا، سبزواری)
 «مثلاً یک سری مشکلاتی بوده مثلاً از نظر مالی و این جور چیزها که بوده» (آقا، چکنه)
 «از دواج کردن» نیز یکی دیگر از خواسته‌های اجتماعی اقتصادی زائران پیاده در سفر به مشهد است. زائر آقا در این مورد می‌گوید:

«مثلاً گرفتاری‌های مختلف، مشکل پسر داریم که می‌خوام داماد کنیم. خودت برای ما درست کن و خلاصه هر چی خواستیم امام رضا^(ع) داده. یعنی هر چی گفتیم داده» (آقا، تربت‌حیدریه)

«داشتن مدارک تحصیلی عالی»، نیز یکی دیگر از خواسته‌های زائران پیاده از امام رضا^(ع) می‌باشد. آقای زائر در مورد مدرک تحصیلی بیان می‌کند:

«یکی مقطع تحصیلی‌ام. من ۷ تا تجدید داشتیم دیپلم. امام رضا^(ع) قبول کنه به لطفشون و بعد هم مقاطع بعدی خداروشکر هر چی بگین تو تحصیل خوب بودیم» (آقا، نیشابور، شماره ۳)

از دیگر نیت‌های زائران پیاده، «داشتن شغل و اتومبیل» است که این را هم از امام رضا^(ع) طلبیده‌اند. زائران در این مورد به موارد زیر اشاره داشته‌اند:

«من کشاورزی داشتیم، اما از همون سالی که اومدم رفتم تو بخشداری. الان رسمی نیستیم ولی به‌عنوان مدیر یک شرکت تعاونی و دهیار روستامون هستیم. اینا باعث میشه از نظر مادی هم رشد کنیم. اینا همه از سال دومی که اومدم شروع شد» (آقا، جوین، شماره ۲)

«حالا خواسته‌های دیگه هست شاید از بلندپروازی من باشه، دیگه اونا مربوط به دنیایه. خدا نداده که ما چیزی پایبند به دنیا نباشیم من خودم نذر داشتیم دوست داشتیم خدا مثلاً به اتومبیل بهم بده» (آقا، کاشمر)

رسیدن به «عشق و معشوق»، نیز از دیگر خواسته‌های اجتماعی - اقتصادی یکی از زائران پیاده امام رضا^(ع) است. به طوری که خانم زائری در بیان این نیت عنوان می‌کند:

«همشون (دوستان) درد و دل عشقو دارن همشون به خاطر عشق می‌نالن (با خنده)... اینا به زندگی، هیچ، دلشون خوش نیست همه به دنبال عشقشونن. هممون به خاطر عشق، یکی می‌خواد ازدواج بکنه به عشقش برسه. یکی هست ازدواج کرده به عشقش نرسیده آرزوی دیدنشو داره آرزو داره باهاش باشه... فقط گرفتاری شون عشقه» (خانم، نیشابور، شماره ۱)

- نیت‌های معنوی

منظور از نیت‌های معنوی، تجربه برآورده شدن یا داشتن آرزوهای آن جهانی است. زائران پیاده، در مصاحبه‌ها اغلب به نیت «عشق به امام رضا^(ع) و شفاعت امام رضا^(ع)»، به این سفرها می‌آیند:

«این آقایون ائمه هر کدوم هر حرفی بزنن نه دروغه نه چاخانه عین حقیقته، حقیقتش من تنها به امید اینکه شفاعت امام رضا^(ع) نصیبم بشه اومدم» (خانم، تربت حیدریه)

«مداوم داریم میایم و پاهامونم داره می‌شکنه، ولی به عشق امام رضا^(ع) داریم میایم» (آقا، نیشابور، شماره ۲)

«پیروز شدن اسلام بر علیه سپاه دشمنان و کفار» و همچنین «سلامتی رهبر انقلاب اسلامی»، از دیگر نیت‌های معنوی زائران پیاده است:

«نابودی داعش فقط داعش هر چی فریاد دارید بر سر آمریکا و آل سعود بزنید که به زودی انشاالله آل سعود بشه آل سقوط و هر چی هم دعا دارین برای سلامتی رهبر بکنید» (آقا، نیشابور، شماره ۱)

زائران پیاده، در این سفرها از امام رضا^(ع)، افزایش ایمان و معنویات را نیز خواستار بوده‌اند. خانم زائری در این مورد می‌گوید:

«من می‌گم مادیات این دنیا هیچ ارزشی ندارد. مهم اینه آدم با خدا باشه و عافیت داشته باشه. خود ائمه از نظر مادی هیچی نداشتند، فقط دلشون با خدا بود و همه چی داشتند. گاهی وقتا با خودم می‌گم مگه این مال دنیا قراره ما رو به کجا برسونه! آدم خدا رو داشته باشه یعنی همه چی داره» (خانم، خرمشهر)

زائران پیاده از امام رضا^(ع)، «رواج دین و زنده نگه داشتن راه ائمه و فرج امام زمان (عج)» را نیز خواستار بوده‌اند:

«نمی‌خوایم به چیزی برسیم، می‌خوایم این راه ادامه پیدا کند! مثلاً عهدی که با اماما بستیم. اینکه تو آخرت دستمون رو بگیرند» (آقا، جوبین، شماره ۲)
 «رأس همه حاجت شیعیان ظهور امام زمان (عج) هست و از خدا می‌خوایم که فرج امام زمان (عج) و نزدیک بکنه» (آقا، ماهشهر)
 از دیگر نیت‌های معنوی زائران امام رضا^(ع)، «امر به معروف و نهی از منکر» است. به‌طوری‌که زائری می‌گوید:

«برای امر به معروف و نهی از منکر این برنامه را آغاز کردیم» (آقا، درگز)
 «آرزو و نیت رفتن به سفرهای معنوی» نیز از دیگر خواسته‌ها و نیت‌های زائران پیاده از امام رضا^(ع) است:

«من همه‌جا رفتم کربلا، سوریه، مکه، همه را از امام رضا^(ع) خواستم من از بچگی از اون زمانی که مریض شدم و بهبودی حاصل کردم از اون موقع دیگه هر چی خواستم دارم از امام رضا^(ع) می‌خوام، برای اینکه امام رضا^(ع) نگاه نمی‌کنه شما پولداری، فقیری، نمی‌دونم چیزی، کمکم می‌کنه بالأخره واسطه می‌شه پیش خدا» (آقا، درگز)
 آنچه در نیت‌های سفر پیاده در بین زائران مشاهده می‌شود شامل نیت‌های مادی، معنوی و اجتماعی - اقتصادی است. نیت‌هایی که به‌نظر می‌رسد توأمان است، به‌عبارتی نیت‌های زائران علاوه بر جنبه عقلانی، جنبه عاطفی یا مناسکی را نیز به همراه دارد. نیت‌هایی که افراد در این سفر دارند متفاوت است، اگرچه که زائرانی نیز هستند که نیت‌های مشابهی مانند نجات بیمار و شفا یافتن، پیروزی اسلام، فرج امام زمان (عج) و... دارند، اما زائرانی نیز هستند که نیت‌های منحصر به فردی دارند و از اینجاست که جنبه‌های تفریدی نیت‌ها مشخص می‌شود. مانند فردی که برای نجات از زندگی و همسر خود، مهاجرت از روستا و رسیدن به معشوق خود گام در این سفرها می‌گذارد. اگرچه که غالب زائران پیاده با نیت‌های معنوی به این سفر رهسپار می‌شوند، اما زائرانی هستند که علاوه بر نیت‌های معنوی، نیت‌های مادی و اجتماعی - اقتصادی را نیز در این سفر به همراه دارند. می‌توان گفت افراد براساس انتخاب عقلانی و با توجه به اینکه دین بدیل‌هایی برای آنها ایجاد می‌نماید و تجربه تحقق آرزوهای خود اعم از مادی و معنوی و اجتماعی را داشته‌اند، به سفر پیاده مشرف می‌شوند. اما این غلبه معنویت و عاطفی‌گرایی است که در این سفرها نمایان است و چهره متفاوتی به خود می‌گیرد.

۳. معناگرایی

تحلیل مصاحبه‌ها نشان داد «بهره‌مندی از ثواب معنوی سفر پیاده و مقدس بودن سفر پیاده»، مضمون اصلی معناگرایی را تشکیل می‌دهند. آنچه در این مضمون مهم است، ثوابی است که زائران پیاده از این سفر مدنظر قرار می‌دهند که بیشتر بعد معنوی این سفر مدنظر است و اینکه چرا زائران این سفر را به اشکال دیگر سفر ترجیح داده‌اند.

جدول ۳: معناگرایی

مضمون اصلی	موضوعات معنایی	واحد‌های معنایی
تجربه بامعنا و مقدس بودن سفر پیاده (معناگرایی)	مقدس بودن سفر پیاده	عهد بستن با امام رضا ^(ع) ، دوری از زندگی روزمره، عقاید شخصی
	بهره‌مندی از ثواب معنوی	تطبیق سفر پیاده امام رضا ^(ع) با زیارت خانه خدا، کمک امام رضا ^(ع) در روز قیامت، رسیدن به نیت‌ها و آرزوها، بهشتی شدن، دوری از آتش

- مقدس بودن سفر پیاده

در واحد معنایی مقدس بودن سفر پیاده، منظور زائران پیاده این بوده است که چرا سفر را به صورت پیاده روی انتخاب نموده‌اند، در صورتی که می‌توانسته‌اند با وسایل حمل و نقل عمومی مشرف شوند. زائران پیاده معتقدند سفر پیاده بر اساس عقاید شخصی‌شان شکل گرفته و طولانی بودن سفر و تحمل سختی‌ها، به دلیل عهد بستن با امام رضا^(ع)، نذرهایی که داشته‌اند و دوری از زندگی روزمره شکل گرفته است.

«عهد بستن با امام رضا^(ع)»، یکی از واحدهای معنوی مقدس بودن سفر پیاده است، به طوری که زائری بیان می‌کند:

«من خیلی اعتقاد دارم، شاید بعضیا هم اعتقاد نداشته باشند و تیکه بندازند و بگن اینا دهاتی هستند و روستایی!! اونا باید خودشون احساس کنند، به زور نمیشه. همش به خاطر عهدی است که با امام رضا بستیم» (آقا، جوین، شماره ۲)

«دوری از زندگی روزمره»، نیز از واحدهای معنایی مقدس بودن سفر پیاده است.

خانم زائری می‌گوید:

«سفر سواره که اصلاً آدم بهش نمی‌چسبه. وقتی پیاده می‌ای خب شوق اینو داری که کی میرسی به مشهد همون لحظه‌هاش دقیقه‌هاش برات احساس نمی‌کنی

داره از عمرت رد میشه، فکر می‌کنی این لحظه‌ها اصلاً از چجوری بگم این شیش روز اصلاً نیستی» (خانم، شیروان)

و خانم زائری نیز به شیوه دیگر فرار از زندگی روزمره را بیان می‌کند:

«پیاده بهتره، پیاده به دلت می‌چسبه، پیاده با دل شکسته با قلب شکسته میای، آقا دوست داره اونایی که به امید میان اوناره ناامید نکنه، دگه به عشقت زنگ بزنی به عشقت درد و دل کنی، همدردی کنی، بعد دیگه بره همون» (خانم، نیشابور، شماره ۱)
«داشتن عقاید شخصی» نیز از واحدهای معنایی است که مقدس بودن سفر پیاده را در بین زائران نشان می‌دهد:

«حالا خیلی‌ها هستن می‌گن آقا ماشین هست، چه وضعیه شما همش توی کوه و بیابون و در و دشت؟ می‌گیم بابا هر کس به عقیده‌ای داره. حالا من نمیگم با ماشین سفر کردن بده، نمی‌دونم با هواپیما بده، ولی هر کسی یه عقیده‌ای داره. من عقیدم اینه که من اون زمان که این تصمیمو گرفتم اگه بشه من پیاده میرم مشهد الان جور شده امکاناتش هست، خوبم شده، خُب میام دیگه این راه رو ادامه می‌دیم تا زمانی که بشه» (آقا، درگز)

– بهره‌مندی از ثواب معنوی

تحلیل‌ها نشان می‌دهد مدنظر زائران، ثواب معنوی است که از سفر پیاده نصیب آنان می‌شود. زائران بیشتر از جنبه معنوی به این امر نگریده‌اند و ثواب آن را در تطابق سفر پیاده امام رضا^(ع) با زیارت خانه خدا، کمک امام رضا^(ع) در روز قیامت و دوری از آتش جهنم می‌دانند. این زائران مطابق با روایاتی که شنیده‌اند، بهره‌مندی خود را از سفر پیاده بیان می‌دارند.

«تطبيق سفر پیاده امام رضا^(ع) با زیارت خانه خدا»، از واحدهای معنایی است که بهره‌مندی از ثواب معنوی سفر پیاده را تشکیل می‌دهد. خانم زائری می‌گوید:

«میگن که هر کی که ما رو پیاده زیارت کنه و زیارت امام رضا^(ع)، انگار که ۱۰۰۰ دفعه خانه خدا رو زیارت کرده حالا ما لایق که نیستیم ایشالا که بتونیم» (خانم، سرخس، شماره ۱)

«دوری از آتش جهنم»، دیگر واحد معنایی است که زائران بیان نموده‌اند. آقای زائر در این خصوص می‌گوید:

«یک آقای بود می‌گفت که هر کی تو برف و بارون آقا رو زیارت بکنه آتیش جهنم

بهش حروم میشه» (آقا، سبزوار)

بنابراین براساس مضمون معناگرایی می‌توان گفت در سفر پیاده‌هنگامی معناداری و مقدس بودن این سفر خود را نشان می‌دهد که تقدس وجه اصلی آن باشد. تقدسی که از وجوه بارز زیارت محسوب می‌شود. مقدس بودن این سفر برای زائران پیاده به همراه ثوابی که از این پیاده‌روی می‌برند نمایانگر معنایی است که مقدس بودن این سفر را از دیدگاه زائران نشان می‌دهد. به عبارتی، زائران پیاده، سفر پیاده و به‌صورت خاص زیارت، را به‌عنوان پناهگاهی محسوب می‌کنند که آنها را از آتش جهنم دور می‌سازد، با زیارت خانه خدا همسان است. از سوی دیگر فرار از روزمرگی‌هایی است که زائران در زندگی روزمره تجربه می‌کنند و عهد و پیمان‌هایی که با امام رضا^(ع)، بسته‌اند. بنابراین این سفر برای زائران پیاده مقدس و معنادار است که از طریق پیاده‌روی برای آنها حاصل می‌شود.

۱۵۳

۴. بدن پیاده‌رو

در مضمون اصلی تجربه بدن پیاده‌رو، ۳ موضوع معنایی «پیاده‌روی بدون کفش، اشک ریختن و ناله کردن و درد جسمی (تاول زدن پا و درد پا)» مطابق جدول ذیل استخراج گردیده است.

جدول ۴: بدن پیاده‌رو

مضمون اصلی	موضوعات معنایی	واحد‌های معنایی
بدن پیاده‌رو	پیاده‌روی بدون کفش	بدون کفش و درآوردن کفش برای پیاده‌روی
	اشک ریختن و ناله کردن	اشک ریختن برای مصیبت‌های کاروان کربلا، امام حسین ^(ع) و...
	درد جسمی	تاول زدن پا، درد پا و...

– پیاده‌روی بدون کفش

از موضوعات معنایی بدن پیاده‌رو، پیاده‌روی بدون کفش است. در این موضوع معنایی، زائرانی که تجربه پیاده‌روی بدون کفش داشته‌اند تجربه خود را بازگو نموده‌اند. علاوه بر این، زائرانی که پیاده‌روی با کفش داشته‌اند نیز تجربه خود را در این خصوص بیان نموده‌اند. خانم زائری که تجربه پیاده‌روی بدون کفش دارد، این تجربه را این‌گونه بیان می‌کند: «قبل اینکه من کفشم در بیمارم خیلی غبطه می‌خوردم به حال او. می‌گفتم خوش به‌حالشون. اصلاً فکر می‌کردم امام رضا نگاه می‌کنه بهشون، از اونا بیشتر

استقبال می‌کنه. خب فکر می‌کردم هر چند وقت امام رضا از توی کاروان می‌بینه به اونا یه نگاه ویژه داره تا به ماها. بعد خودم یه وقت کفشامو در آوردم. خیلی حال خوبی داشتم، احساس می‌کردم راحت و سبک شدم دیگه امام رضا منو می‌بینه، از گوشه چشمش به من نگاه می‌کنه. نذریم داشتم نه نذری که مثلاً کفشامو در بیارم فقط گفتم پای پیاده بیام، بعد که اومدم نصفه‌های راه دیگه این‌قد شور و حال و دیگه بعد یه چیز جالب دیگه اینجا برام این بود هر چند وقت یه بار اصلاً احساس می‌کردم بوی حرم میاد خیلی جالب بود» (خانم، شیروان)

زائران پیاده‌ای که با کفش به این سفر آمده‌اند، معتقدند این عمل کراهت دارد و این مسیر برای پیاده‌روی مناسب نیست و اینکه نذر نداشته‌اند، یا افراد به دلیل پادردی که در طول مسیر تجربه می‌کنند کفش‌های خود را درمی‌آورند و یا به دلیل اینکه حتماً نذرشان قبول شود حاضرند شرایط سخت‌تری را تحمل نمایند.

«اگه توان هم داشته باشم این کار رو نمی‌کنم چون فکر می‌کنم یه جور جنبه ریا داره خب و اینکه هیچ‌یک از اهل بیت راضی نیستن ما به بدنمون آسیب برسونیم. اونایی که بدون کفشن شاید خوب، از نظر من کار درستی نیست، چرا چون محیط مسیری که داری میای همچین به درد چیز نمی‌خوره بدون کفش اصلاً به درد نمی‌خوره» (خانم، تربت حیدریه)

«امام رضا همه رو دوست داره، امام رضا فکر نمی‌کنم فرقی بذاره مابین اون نفری که با کفش میاد و اون نفری که پا برهنه میان، پاشون زخم میشه، خون میاد. اصلاً این‌طور چیزا به‌نظر من صحیح نیست، نجسه، وقتی خون به جایی می‌خوره نجسه، باید شسته شه، تمیز شه، حالا قبل از اینکه وارد حرم بشن اونا این کارو می‌کنند ولی خب صدمه رساندن به بدن هم توی اسلام می‌گن کراهت داره» (آقا، درگز)

– اشک ریختن و ناله کردن

یکی از تجربیاتی که زائران در طول سفر پیاده داشته‌اند، اشک ریختن و ناله کردن به‌خصوص در لحظات تنهایی بوده است. این اشک‌ها و ناله‌ها اغلب در نتیجه آشنایی با مشقت‌های سفر پیامبر و ائمه، اشک‌هایی برای امام حسین^(ع)، مظلومیت‌های حضرت زینب و رقیه بعد از عاشورا و... تبلور می‌یابد.

«بیشترین لذتی که دارم می‌برم اشک و گریه‌ای است که برای امام حسین دارم، بیشترین لذتیه که من تنها باشم و با خدای خودم خلوت کنم و وقتی که توی این

مسیر پیام باحال تره و این خلوته بیشتر می‌چسبه به من» (آقا، نیشابور، شماره ۳) خانم زائری نیز در این مورد می‌گوید:

«یه لحظه تا سرم رو آوردم بالا عصازنان می‌رفتم، هیچکی نبود نه جاده نه کسی نه چیزی، اصلاً فکر می‌کردی خدا و امام رضا جاده رو برات قُرُق کرده‌اند؛ یه دفعه‌ای دلم شکست و من تو حال خودم. تو حال خودم که رفتم اصلاً فکر کردم اشکام خودش میاد تا دیروز منت سر امام رضا داشتم منو شفا بده. به من پول بده یه کار خوب برام درست کن یا برا خودم دعا نمی‌کردم برا دیگران. از اون لحظه به بعد یه حالی به من دست داد دقیقاً دو ساعت تنها بودم. همین جور داشتم میومدم. نکه بگی کسی به فکر من نبوده. خدا خواست خودم خواستم یه جور یه وسیله جور شه که من خلوتی با خودم داشته باشم. اونقدم تو اون لحظه عشق کردم با خدا تو همه عمرم این جوری نبودم. یا امام رضا من غلط کردم از تو شفا بخوام من غلط بکنم از تو پول بخوام. چقد باید این قدر حقیر باشم از امامم از کسی که واقعاً ضامن خوبی‌هاست من پیام این چیزا رو بخوام. اصلاً اینکه منو از زوارای پیادت قرار دادی من ممنونتم هستم» (خانم، تربت حیدریه)

– درد جسمی (تاول زدن پا، درد پا و...)

تجربه درد پا و تاول زدن پا، یکی دیگر از تجربه‌های بدن پیاده‌رو است که زائران پیاده در طول این سفر تجربه می‌نمایند. تحمل دردها و رنج‌هایی که در طول سفر زائران دارند به این امید است که تجربه درد و رنج ائمه را داشته باشند یا زودتر به نیت‌های خود برسند. تعدادی از زائران نیز به دلیل داشتن کفش خوب، یا تجربه سفرهای قبلی درد پا را تجربه نکرده بودند. زائران، داشتن درد جسمی را نشانه‌ای از قبول شدن سفر پیاده در نزد امام رضا^(ع)، تجربه کردن حال و هوایی دیگر، تجربه دردهای کاروان اسرای کربلا و... قلمداد می‌نمایند.

«خیلی من زانو پای راستم درد داره، دکتر گفته اصلاً نباید پیاده‌روی کنین. گفتم اگه پامم بشکنه باید برم» (آقا، نیشابور، شماره ۲)

«خستگی داره چون یکم وزنم سنگینه مچ پا اذیت می‌کنه و درد داره ولی می‌ارزه واقعاً می‌ارزه» (آقا، نیشابور، شماره ۱)

«اصلاً درد داشتن هیچی برام اهمیت نداشت به عشق اینکه پیش آقا پیام دردم اصلاً مهم نبود که من درد دارم که خواسته باشم پشیمون بشم که این چه کاری

بود من آمدم سفر، نه» (خانم، نیشابور، شماره ۱)
 «بعضی موقع‌ها خب پاهامونم تاول زد دیگه تو کفش، مثلاً شیروان تا فاروج اومدم پاهام تاول زد، بعد اونجا مثلاً خیلی حال و هوای دیگه داشتیم» (خانم، شیروان)
 تهیه کفش، آماده کردن جسم برای سفر پیاده، از اقداماتی است که تعدادی از زائران برای مقابله با درد پا انجام می‌دهند.

«پاهام تاول زده، ناخن‌هامون سیاه شده، سالی شده که ۴ تا ناخن پام افتاده. یواش یواش عادت کردیم دیگه تأثیری نکرده. قبل از سفر هم سعی می‌کنیم ۲۰ روز جلوتر یک آمادگی جسمی پیدا کرده باشیم» (آقا، چکنه)
 «حالا بخوام بگم پاهامون آبله زده نه. الحمدلله چون کفش خوب داشتیم. بدن درد و سر درد دارم و الان دوست دارم برم حمام. صبح یکی رو می‌دیدم می‌گفت مامان پاهام باد کرده نمی‌تونم بیام. گفت واستا تا با ماشین بفرستمت. گفت نه، باز دیدم طول مسیر داره میاد و اینها رو که می‌بینی باز بیشتر...» (آقا، نیشابور، شماره ۳)
 آنچه از بدن پیاده‌رو استنباط می‌شود این است که زائران پیاده در سفر به مشهد، برخوردی فرهنگی با بدن دارند. این بدن اشک می‌ریزد، ناله می‌کند، تاول می‌زند، درد می‌کند، زخمی می‌شود. این موارد هنگامی شدت می‌یابد که زائران بدون کفش به این سفر می‌آیند و برای آنان نشان از نوعی سختی و تألم بیشتر و برآورده شدن حاجات است. می‌توان گفت بدن زائران یک شاخص نمادین است که کیفیت زمان و فضا را ارزش‌گذاری می‌کند و مشارکت‌کنندگان تجسم‌گرایی خودشان را مطابق فضای زندگی‌شان توسعه می‌دهند. از این جهت، درد فیزیکی، تجربه تضاد و تأثر است. اگرچه زائران از درد فیزیکی مطلع‌اند اما برای تغییرات اساسی در وجودشان به این سفر می‌آیند. پیاده‌روی کلیدی اساسی برای این است که بدن خسته می‌شود. از سوی دیگر، ارتباط آنها با خودشان در سکوت و آرامش به وسیله پرسش سؤال‌هایی است از قبیل پای من خوب است؟ من به سلامت به مقصد می‌رسم؟ و آیا من می‌توانم راه بروم و به مقصد برسم؟ بنابراین می‌توان گفت بدن زائران، بدنی پیاده‌رو است که در فضایی ناشناخته ناگزیر از تلاش و ضربه به جسم مادی خویش است تا به سمت مقصود و هدف نائل شود.

وجوه تعمیمی و تفریدی

وجوه تعمیمی و تفریدی تجربه سفر پیاده بین زائران مطابق با جدول ذیل ارائه شده است:

جدول ۵: وجوه تعمیمی و تفریدی

وجوه تعمیمی	وجوه تفریدی
معنوی بودن شکل‌گیری سفر	مادی بودن شکل‌گیری سفر
ثواب معنوی سفر پیاده	مادی بودن سفر پیاده
نیت‌های معنوی پیاده‌روی با کفش	نیت‌های مادی و اجتماعی - اقتصادی پیاده‌روی بدون کفش

از مهم‌ترین وجوه اشتراک تجربه زائران پیاده، این است که این سفر، سفری معنوی است و با وجود مشقت‌های فراوانی که دارد آماده‌اند هر سال گام در این مسیر طولانی و طاقت‌فرسا نهند. علاوه بر این، ثواب‌های معنوی بی‌شماری را برای این سفر پیاده در نظر گرفته‌اند که در آینده‌ای نزدیک یا دور نصیب آنها خواهد شد. از دیگر وجوه تعمیمی در بین زائران پیاده می‌توان به داشتن نیت‌های معنوی این سفر اشاره کرد. نیت‌هایی مانند عشق به امام رضا^(ع)، در بین مصاحبه‌های اکثریت زائران مشهود بود. علاوه بر این، اکثریت زائران، پیاده‌روی با کفش را نسبت به اینکه بدون کفش به این سفر مشرف شوند ترجیح می‌دهند.

از مهم‌ترین وجوه افتراقی می‌توان به داشتن نیت‌های مادی و اجتماعی اقتصادی اشاره کرد. زائران نیت خود از این سفرها را ازدواج کردن، داشتن درآمد و مسکن و شغل، شفا یافتن، بچه‌دار شدن و... عنوان نموده‌اند. علاوه بر این، تعدادی از زائران پیاده براساس عقاید شخصی خود گام در این مسیر نهاده بودند و هیچ پاداش یا اجر معنوی را در نظر نگرفته بودند و صرفاً برای دوری از زندگی روزمره و تفکراتی غیرمعنوی به این سفر پیاده مشرف شده بودند. از دیگر وجوه تفریدی، می‌توان به نحوه شکل‌گیری مادی این سفر اشاره کرد. عواملی مادی از قبیل لذت داشتن سفر پیاده باعث شکل‌گیری و پیاده‌روی در این سفر شده است. علاوه بر این، می‌توان به پیاده‌روی بدون کفش در بین برخی زائران اشاره کرد. این زائران دلائلی همچون برآورده شدن نذر، قبولی سفر پیاده و... داشتند.

بحث و نتیجه‌گیری

زیارت یکی از شعائر و مناسک مهم دینی است که در بین اجتماعات مختلف مذهبی براساس آداب معینی انجام می‌گیرد. این مناسک به صورت دسته‌جمعی نوعی از مناسک اجتماعی محسوب می‌شود که با مشارکت یک گروه خویشاوندی، قبیله، دهکده، محله،

اجتماع و یا حتی یک ملت بر گزار می‌شوند. مناسک ضمن نمایشی بودن، ابزاری و عملی و اجتماعی بودن، دارای معناهایی با محتوای روانی و فردی نیز هستند. (همیلتون، ۱۳۸۷: ۲۳۲-۲۳۱)

تحلیل تجربه سفر پیاده زائران نشان داد که اولاً در تجربه‌های سفر پیاده زائران، چهار تم اصلی نحوه شکل‌گیری سفر پیاده، معناگرایی، بدن پیاده‌رو و نیت‌مندی سفر نهفته است. در این چهار تم، دو وجه طیف قابل شناسایی بود که وجوه مادی و معنوی مورد شناسایی قرار گرفت. به عبارتی، زائرانی که از وجه مادی و دنیوی به این سفر می‌نگرند و زائرانی که وجوه مذهبی و معنوی را در سفر پیاده مدنظر قرار داده‌اند. البته نقطه میانی نیز وجود دارد به این صورت که اغلب زائران هم نیازهای مادی و هم معنوی دارند.

در این تحقیق زائران، زیارت پیاده را در جهت ملاقات مکانی می‌دانند که به آنها در رسیدن به اهدافشان یاری می‌رساند. آنها به جنبه خارق‌العادگی و برتری مقصود خود (زیارت امام رضا^(ع)) باور دارند. به طوری که تحلیل‌ها نشان داد زیارت مفهومی مقدس و معنوی در بین زائران است، به طوری که زائران پیاده به مقدس و معنوی بودن این سفر اشاره داشتند و حاضر بودند سال‌های آتی نیز به این سفر مشرف شوند. عشق به امام رضا و شفاعتی که امام رضا نصیب آنها ساخته است از دیگر وجوه معنوی است که زائران پیاده به آن اشاره داشته‌اند. این سفر پیاده برای زائران، همان‌طور که محققان در تحقیقات خود (سیپ، ۲۰۱۴؛ سلاوین، ۲۰۰۳ و نورمن، ۲۰۰۹)، نیز بیان می‌کنند سفری زیارتی با وجه مقدس بودن است. تقدسی که از جنس احساسات و عواطف است و معنا در آن جریان دارد و سفری معطر همراه با معنا تلقی می‌شود و دارای احوالاتی متفاوت به واسطه پیاده‌روی‌های طولانی از جنس درد و مشقت همراه با لذت معنوی است که به واسطه نزدیک شدن به حرم مطهر افزایش می‌یابد. در این سفر، احساسات برانگیخته می‌شود زیرا اجر معنوی برایشان به همراه دارد که در متون دینی نیز به آن سفارش شده است. به طوری که مطابق با نظر الیاده (۱۳۹۰)، در مواجهه با مقدس، مردم احساس می‌کنند در تماس با چیزی قرار گرفته‌اند که از نظر خصوصیت، دیگر جهانی است.

علاوه بر این، تحلیل‌ها نشان می‌دهد که شکل پیاده‌روی سفر زیارتی با دلایلی اعم از مادی و معنوی، بنا به اعتقاد هکتر، به دلیل این است که انسان‌ها در طول زندگی خود در معرض انواع تهدیدها و ترس‌های مادی و روحی هستند که متوسل به دین می‌شوند، زیرا دین (زیارت پیاده) ملجأ و پناهگاهی مناسب برای آنها به شمار می‌رود که نهایت

آن اطمینان و آرامشی است که به واسطه حضور در جمع زائران، پیاده‌روی‌های طولانی، بی‌زمانی و بی‌مکانی و تحمل درد و رنج، برایشان فراهم می‌گردد. از سوی دیگر، همان‌طور که بیان شد، زیارت، تولد آرزوها و اعتقادات است. این سفر برای زائران نیز به دلیل سختی‌هایی که در طول مسیر متحمل می‌شوند، مستوجب حل شدن مشکلات حل‌نشده و درمان‌ناپذیر است. زائران، آرزوهای این‌جهانی و آن‌جهانی بسیاری داشتند به طوری که می‌توان گفت تفسیر هر زائری از زیارت به صورت پیاده‌روی نیز متناسب با عقاید و شرایط شخصی او صورت می‌گیرد. نتایج تحلیل‌ها نشان داد زائرانی که سفر پیاده به مشهد برای دفعات کمتری داشتند، بیشتر نیت‌های مادی و اجتماعی - اقتصادی داشتند. همچنین افرادی که دفعات بیشتری به شیوه پیاده‌روی به مشهد سفر داشتند، نیت‌های معنوی از قبیل فرج امام زمان، محشور شدن با شهدا، پیروزی اسلام و... داشتند. مطابق با واخ، نیز می‌توان ثابت کرد که زائران از لحاظ کم و کیف تجربه دینی‌شان با هم تفاوت دارند. براساس آنچه بیان شد، نیت‌های زائران شامل مادی، معنوی و اجتماعی - اقتصادی است. در تحقیقاتی که به بررسی انگیزه‌های زائران نیز پیاده پرداخته بودند نیز متفاوت بودن انگیزه‌ها نمایان است اگرچه که به صورت مستقیم اشاره‌ای به این طبقه‌بندی نشده است. به طوری که سیپ (۲۰۱۵)، نیت‌ها و انگیزه‌های زائران را شامل تشکر از خدا، دعا برای سلامتی افراد، جستجوی خدا، توجه به همراهان و... بیان می‌کند.

مطابق با سیپ (۲۰۱۴) و مک‌لئود^۱ (۲۰۱۲)، می‌توان جنبه اصلی زیارت زائران را مفهوم «مقدس» دانست، به طوری که سفر زیارتی زائران پیاده در این مقاله نیز، پاسخی جمعی به تراژدی‌هایی است که در زندگی برای افراد رخ می‌دهد و زیارت نقش مهمی در جستجوی افراد برای این معنی تلقی می‌شود.

از دیگر نتایج این تحقیق می‌توان به بدنی اشاره کرد که در مسیر مشقت‌بار و طولانی سفر، معنا می‌یابد و خود را در این مسیر طولانی مجدداً مورد شناسایی قرار می‌دهد. مطابق با ایم و جان (۲۰۱۵)، بدن جسمانیت‌یافته، تجاربی را از خود بدن و ذهن به ارمان می‌آورد. بدن فقط در فضا نیست، بلکه در فضا حرکت می‌کند. به عبارتی، یگانگی بدن و ذهن از زمان حال حاضر فراتر می‌رود و به طبیعت ورود پیدا می‌کند. به طوری که طبیعت و افراد، بدن و روح، و بدن و ذهن شروع به یکی شدن می‌کنند. مطابق با تحقیق

1. McLeod

سلاوین (۲۰۰۳)، نتایج این تحقیق نیز نشان می‌دهد زائران در جستجوی مجدد از خود هستند. بدن زائران بدنی فرهنگی محسوب می‌شود که علاوه بر اینکه قسمتی از طبیعت می‌شود، در ارتباط با خود شکل می‌گیرد یعنی قسمتی از فرهنگ می‌شود. به طوری که زائران پیاده بیان می‌کنند حتی اگر با شکستگی و تاول زدن پا، اذیت مچ پا، سیاه شدن ناخن‌های پا و... مواجه شوند، اشک‌ریزان و ناله‌کنان در این مسیر مشقت‌بار و سخت گام می‌گذارند و در این مسیر در تنهایی با خود و خدای خود خلوت می‌کنند.

علاوه بر آنچه بیان شد، می‌توان گفت زیارت زائران به صورت پیاده‌روی، نوعی انتخاب عقلانی برای فائق آمدن با سختی‌ها و دشواری‌ها از سویی و رسیدن به پاداش‌های محدود و نایاب که جانشین پاداش‌های مطلوب است از سوی دیگر می‌باشد که به صورت مستقیم در تحقیقاتی که در ارتباط با زائران پیاده انجام شده است، بیان نشده است. بر این اساس، زائرین پیاده با انتخاب عقلانی و با توجه به اینکه زیارت بدیل‌هایی برای آنها ایجاد می‌نماید و از سوی دیگر با توجه به اینکه تجربه تحقق آرزوهای خود را داشته‌اند، با فراگذشتن از زمان و مکان و به منظور تحقق آرزوها و اعتقاد داشتن به سفر پیاده با تحمل دردها و رنج‌ها مشرف می‌شوند.

بر این اساس می‌توان گفت زائران پیاده از طریق اجرای مناسب، تداومی میان وضع کنونی و سنت اجتماعی برقرار می‌کنند و تجربه افراد جامعه، زمینه تاریخی پیدا می‌کند. دین برای زائران، موقعیت‌ها و تجربه‌های حاشیه‌ای را نیز که در خارج از محدوده‌های تجربه عادی روزانه قرار می‌گیرند، مشروع می‌سازد. این تجربه‌ها که شامل رؤیاها، بلاها، مرگ، رنج و... است دلیلی می‌شود برای اینکه زائران به سفر پیاده با تحمل رنج‌ها و مشقت‌های فراوان گام نهند. برگر تبیین‌های این پدیده‌ها را توجیه‌های دینی می‌نامد که نقش آن مبارزه با بی‌هنجاری است. (همیلتون، ۱۳۸۷: ۲۷۳) همچنین از طریق این سفرهای پیاده است که وحدت و همبستگی بین افراد همسفر و با سایر افراد پیاده نیز برقرار می‌شود. این سفرها، برای افراد بر اساس نیت‌هایی است که برای این سفر پیاده دارند.

منابع

۱. الیاده، میرچا. (۱۳۹۰). مقدس و نامقدس، ماهیت دین. بهزاد سالکی. تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
۲. بهروان، حسین. (۱۳۸۰). جامعه‌شناسی زیارت با تأکید بر نیازهای زائران در حرم حضرت رضا. مجله مشکوه. شماره ۷۲ و ۷۳.
۳. پورامینی، محمد باقر. (۱۳۹۳). منزلت زیارت: ویژگی‌ها و آداب زیارت امام رضا(ع). مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی.
۴. تقی‌زاده داوری، محمود. (۱۳۸۰). نگاهی به جامعه‌شناسی زیارت. فصلنامه معرفت. شماره ۴۵.
۵. جلالی مقدم، مسعود. (۱۳۷۹). درآمدی به جامعه‌شناسی دین و آراء جامعه‌شناسان بزرگ درباره دین. تهران: نشر مرکز.
۶. شیخ حر عاملی. (۱۴۰۹ ه.ق). وسائل الشیعه. جلد اول. قم: مؤسسه آل‌البیت.
۷. شجاعی‌زند، علی‌رضا. (۱۳۸۰). دین، جامعه و عرفی شدن. تهران: نشر مرکز.
۸. شرفی، ابوالفضل. (۱۳۸۸). بررسی و طبقه‌بندی نیازمندی‌های زائران خارجی در شهر مشهد با تأکید بر انتظارات آنها از شهرداری و شورای شهر. مشهد: مرکز پژوهش‌های اسلامی شهر مشهد.
۹. شیروانی، علی. (۱۳۸۱). مبانی نظری تجربه دینی. قم: بوستان کتاب.
۱۰. طریحی، فخرالدین. (۱۳۷۵). مجمع‌البحرین، به تحقیق سیداحمد حسینی. جلد ۳. تهران: نشر مرتضوی.
۱۱. فروغ‌زاده، سیمین و ندا رضوی‌زاده. (۱۳۹۱). گونه‌شناسی گردشگران شهری: کاربست مدل نهادی کوهن (مطالعه موردی: شهر مشهد). مجله برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری. دوره ۳. شماره ۹.
۱۲. محمدپور، احمد. (۱۳۸۹). ضد روش: منطق و طرح در روش‌شناسی کیفی. جلد ۱. تهران: انتشارات جامعه‌شناسان.
۱۳. مقدس، علی‌اصغر و علیرضا اسلام. (۱۳۸۵). کاوشی در نظریه انتخاب عقلانی با تأکید بر آراء مایکل هکتر. نشریه علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی مشهد. شماره ۷.
۱۴. مکرری‌زاده، فهیمه. (۱۳۸۹). جامعه‌شناسی پدیداری زیارت (پدیدارشناسی تجربی زیارت امام رضا(ع)). پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه فردوسی مشهد.
۱۵. موریس، برایان. (۱۳۷۹). جامعه‌شناسی دین از دیدگاه ماکس وبر. سیدحسین شرف‌الدین و محمد فولادی. فصلنامه معرفت. شماره ۳۴.
۱۶. نودهی، فرامرز؛ حسین بهروان؛ علی یوسفی و احمد محمدپور. (۱۳۹۳). بازشناسی مفهوم سوغات در گردشگری مذهبی. فصلنامه راهبرد اجتماعی فرهنگی. سال ۲. شماره ۱۲.
۱۷. همیلتون، ملکم. (۱۳۸۷). جامعه‌شناسی دین. محسن ثلاثی، تهران: مؤسسه فرهنگی انتشاراتی تبیان.

18. Aspers, P. (2004). Empirical Phomenology an Approach for Qualitative Research. Papers in *Social Research Methods Qualitative*. Series No 9.
19. Collins-Kreiner, N. (2010). Researching Pilgrimage: Continuity and Transformations. *Annals of Tourism Research*. Vol. 37. No. 2.
20. Creswell, J. W. (1998). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing among Five Designs*. Thousand Oaks, CA: Sage .
21. Davidsson Bremborg, A. (2013). Creating Sacred Space by Walking in Silence: Pilgrimage in a Late Modern Lutheran Context. *Social Compass*. 60(4).
22. Devenish, S. (2002). An Applied Method for Undertaking Phenomenological Explication of Interview Transcripts. *Indo-Pacific Journal of Phenomenology*. Vol. 2. Edition 1.
23. Groenewald, T. (2004). A Phenomenological Research Design Illustrated. *International Journal of Qualitative Methods*. Vol. 3. No. 1.
24. Harigan, N. (2010). *The Spirituality of Pilgrims: a Study of an Australian Experience of EL Camino De Santiago De Compostela*. A Thesis Submitted in Total Fulfilment of the Requirements of the Degree of Doctor Philosophy. Australian Catholic University.
25. Kakulu, I.; P. Byrne. & K. Viitanen. (2009). *Phenomenological Research in Compulsory Land Acquisition and Compensation, Proceedings of the FIG* (Federation De Geometres). Working Week 2009 - Surveyors Key Role in Accelerated Development. 4-8 May. Eilat. Israel.
26. Manen, M. V. (2007). Phenomenology of Practice. *Phenomenology & Practice*. Vol. 1. No. 1.
27. Mcleod, H. (2012). New Forms of Pilgrimage. Antón M. Pazos (Ed.). *Pilgrims and Politics. Rediscovering the Power of the Pilgrimage*. Farnham, Burlington: Ashgate.
28. Mi Im, K. & J. Jun. (2015). The Meaning of Learning on the Camino De Santiago Pilgrimage. *Australian Journal of Adult Learning*. Vol. 55. No. 2.
29. Norman, A. (2004). *Spiritual Tourism: Religion and Spirituality in Contemporary Travel*. A Thesis Submitted in Partial Completion of the Requirements of the Degree of Bachelor of Arts Honours.
30. Norman, A. (2009). The Unexpected Real: Negotiating Fantasy and Reality on the Road to Santiago. *Literature & Aesthetics*. 19: 2.
31. Racher, F. E. & S. Robinson. (2002). Are Phenomenology and Postpositivism Strange Bedfellows? *Western Journal of Nursing Research*. 25(5).
32. Sepp, T. (2007) . Pilgrims and Tourists on Road to Santiago to Compostela. *Journal of Indian Folkloristics*. IX (1/2).
33. Sepp, T. (2014). *Pilgrims' Reflections on the Camino De Santiago and Glastonbury as Expressions of Vernacular Religion: Fieldworker's Perspective*. University of Tartu Press. Dissertation.
34. Slavin, S. (2003). Walking as Spiritual Practice: the Pilgrimage to Santiago De Compostela. *Body & Society*. 9(3).
35. Tomasi, L Jr. (2002). Homo Viator: from Pilgrimage to Religious Tourism Via the Journey. In: W. J. Swatos. & L. Tomasi (Eds) *From Medieval Pilgrimage to Religious Tourism*. The Social and Cultural Economics of Piety. Westport. Conn. and London: Praeger, 1-24.
36. [Http://www.merriam-webster.com/dictionary/pilgrimage](http://www.merriam-webster.com/dictionary/pilgrimage)
37. [Https://ujdigispace.uj.ac.za/bitstream/handle/10210/902/8.pdf?sequence=8](https://ujdigispace.uj.ac.za/bitstream/handle/10210/902/8.pdf?sequence=8)
38. [Http://press.jamejamonline.ir/newspreview/1325692368577790230](http://press.jamejamonline.ir/newspreview/1325692368577790230)